

The Caustic Poetic "Rebuke" (Shamta) of Abraham b. Jacob / שמתא' לאברהם בן יעקב'

Author(s): מרחביה .ח and H. Merhavya

Source: *Tarbiz* / כרך לט, ניסן תש"ל, תרביץ, חוברת ג, (ניסן תש"ל), pp. 277-284

Published by: Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/23593085>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

JSTOR

Mandel Institute for Jewish Studies / המכון למדעי היהדות ע"ש מנדל is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Tarbiz* / תרביץ

'שמתא' לאברהם בן יעקב

מאת ח. מרחביה

בכמה וכמה פיוטים, ובייחוד בפיוטי אשכנז החל מדורות מסעי הצלב. שילבו הפייטנים דברי שנאה, מרי, ואף קללה כלפי העולם הנוצרי העוין, המדכא והמענה. מפורסמים ה'רהיטין' מיום הכיפורים "ובכן מי לא ייראך מלך הגויים", ובייחוד שני הפיוטים מסדרה זו, שנדונו הרבה בספרות הוויכוח: 'הגויים אפס ותהו נגדך חשובים', וכן 'הגויים אימים ומזומים קדר ואדומים, בלעם. קלעם, וכר'.¹ הפיוט הראשון מרבה לדבר בלשון חריפה בגנות הנצרות האלילית, ואילו הפיוט השני הוא מעין תפילת-קללה נגד הגויים בכלל, הסובבת על לשונות-ציווי קשים: בלעם קלעם, דכאם, הכאם, כרסמם, יורם, הסירם מהיות אומים, לפתם, כפתם, נפצם, עקדם, קרקדם, צמתם, רטשם, נטשם, תעבם, ועוד. פיוטים אלה מיוחסים לר' קלונימוס הזקן (מאה עשירית). דרך פיוטית זו מקורה קדום, וידועה לנו כבר משירתו של ינאי, שבקרבותיו לימים נוראים נכללו שני פיוטים עצומי-ביטוי מסוג זה, והם: 'האומרים לכילי שוע...', ו'תאמילם לאור אבדון'.² המשיך בה יוסף אבן אביתור (המאה העשירית) בפיוטו 'תאלץ אדירימו'³ וכן בפיוטו 'אניה ותאניה תסבינה מראשותי', שעניינו קללות לגבי נסתר סתמי.⁴

באותה רוח נכתבה ה'שמתא', הפותחת ב'תתנם לאחרה', שנקראה כידוע בקהילות שונות בימים הנוראים, ובמקומות שונים — כנראה שלא מתוך המחזור הרגיל, אלא מעל גבי דף נפרד. 'שמתא' זו אין זמנה ומחברה ידועים, ולפי קבלה שנוכרה בשו"ת רש"ל (תשובה כט) 'קללה בשמתא' זו היא משל רש"י.

א.ח. פריימן פירסם את ה'שמתא' על-פי כתב-יד האמבורג 116 ב'תרביץ'⁵ ובדברי פתיחתו העיר, שמוכן לקבל את הקבלה, שרש"י הוא מחבר הפיוט. ברם מסתברים יותר דברי א.מ. הברמן,⁶ הדוחה את הייחוס ומניח שיסודו בטעות.

1. עיין גולדשמידט, קרית ספר, לא (תשס"ז), 146–151. ד.ו. 114; ד.ה. 178–179.
2. עיין פיוטי ינאי, מהד' זולאי, שלט. ועיי' במדור המסופקים, עמ' שפב ('התומכים ממזר לאליל').
3. החרוזה המיוחדת הזאת מצויה בפיוטו של ינאי: 'האומרים לכילי שוע': אלהימו, מעשימו, עצבימו, ועוד.
4. עיין עזרא פליישר, יצירתו של יוסף אבן אביתור, עבודת דוקטור, עמ' 231, ועוד. ועיין גנוי שעכטער, ג, עמ' 320.
5. פריימן, תרביץ, יב (תש"א), עמ' 70–74. הפיוט לא צוין באוצרו של דוידסון.
6. א.מ. הברמן, פיוטי רש"י, עמ' לד ("אינו מיוחס בשום מקור לרש"י", "אין לסמוך על עדות זו. אף הסגנון שונה).

את ה'שמתא' הזאת על ארבעים וארבע שורותיה מצאתי בתרגום לאטיני⁷, ולצורך השוואת התרגום למקור העברי בדקתי את כתב יד האמבורג הנ"ל וכתבי יד מקבילים אחרים. כך נתברר לי, שנוסח ה'שמתא' שבכ"י מינכן 21 אינו נוסח מקביל לנוסח כ"י האמבורג, כפי שמרמז פריימן, אלא נוסח שונה. רק שתי השורות הראשונות דומות בשני הנוסחים, ומכאן הטעות. ראוי לנו לעיין עיון מיוחד בנוסח שבכ"י מינכן, ולערוך הקבלה קצרה בינו לבין נוסח ה'שמתא' הידוע.

הנוסח הידוע נוסד על סדר תשר"ק כפול אחרי האות ת' שבתחילתה של כל שורה. יש בו, כאמור, (או נשתמרו ממנו) רק מ"ד שורות, בלא תוספת שורות של חתימת המחבר. בגופו של הנוסח לא נרמז דבר על המחבר. בנוסח זה פותחת כל שורה בת' של עתיד יחיד או רבים נוכח, לשון מעין הציווי, ומסתיימת בחרוזה אחת: — מה, דרך השימוש בעתיד נוכח הוא אופייני והקובע לגבי ה'שמתא', והרי זו שיטתה של התוכחה שבמקרא (דברים כח, כ ואילך).

הנוסח השני, שלא נשתמר כמדומה אלא בכ"י מינכן הנ"ל, נכתב בידי פייטן בשם אברהם בן-יעקב. נוסח זה לא נרשם באוצרו של דוידסון, ולא צוין ברשימותיהם של צונץ ולאנדסהוטה. נוסח זה נוסד על סדר תשר"ק כפול בראשי השורות, ועל מ"ד השורות הראשונות נוספו עוד י"ח שורות, הפותחות באותיות: אברהם בן יעקב, חזק ואמץ. נוסח זה מיוסד כולו (פרט לשתי השורות הראשונות הדומות בשני הנוסחים), על לשון הציווי הדקדוקי המלא (יחיד, על הרוב בכינוי רבים נסתר), ובכך יש בו משום שינוי סגנוני בולט ההופך את ה'שמתא' כולה למעין 'שפוך חמתך' ארוך.

אף נוסח זה, כמו נוסח א', משובץ כולו צמדי לשונות מן המקרא, צירופי צמדים, או חלקי מקראות, רצופים שמות עצם ושמות פועל נרדפים. נוסח א' דומה יותר לנוסח מקראי לפי זרם מליצתו, ברם מצויים בו כמה וכמה לשונות בתר-מקראיים, והם: 'נסירה ונקימה' (שורה 27), 'רגימה' (ש' 20), 'דין גמור' (ש' 29), 'צימוק שדים' (ש' 26), 'מיתה משונה, מנוולת' (ש' 35), 'חזירה' (ש' 36). בנוסח ב' מצויים כמה לשונות בתר-מקראיים מסוג אחר, והם: המופשט 'אלוהות' (ש' 10), הציווי 'שמתם' (ש' 7) ו'סתור' בניינם (ש' 15), וכן מלים 'דליקה' (ש' 40), 'שאר אברים' (ש' 48), 'מנוחה שלימה' (ש' 59), וכן הביטוי 'לא תגרע מכל זה מאומה' (ש' 57).

נראה שלפי המגמה, התוכן, הסגנון, ההתבססות על התוכחה שבספר דברים ועל המקרא בכלל, והשימוש במעט שימוש-לשון בתר-מקראיים, אין להציע הבדל ניכר בין שני נוסחי ה'שמתא'. יתירה מזו, ניתן אף לומר, שמצד הלשון כשלעצמה אין מתחייב לומר ששני הנוסחים נתחברו בדורות שונים ובמקומות שונים.

עם זאת ניתן לשער, שעל כל פנים נוסח א' קודם לנוסח ב', וזאת מצד הזיקה שביניהם.

7. אני מתכוון לפרסם טכסט זה בקרוב, תוך הקבלת כמה כתבי יד.

ברי שיש זיקה מסוימת בין שני הנוסחים וזאת לא רק בשתי השורות הראשונות הדומות (שאף בהן יש שינויי סדר והשמטת מלה). עוד עשרים שורות מתוך שאר הששים של נוסח ב' מתחרזות בחרוזה היחידה של נוסח א', זו: — מה, בכללן (בשני הנוסחים) מלה חוזרת: צמא. אומנם אין חזרה על צמדי לשון רצופים בשני הנוסחים, ובדרך כלל אף הובאו ביטויים מקראיים שווים ודומים בסדר שונה ובהקשר שונה, אלא שבכך אולי ניתן לראות מידה של עקביות להימנע מחזרות, תוך כדי בחירת הלשונות החריפים ביותר מן המקרא.

בנוסח 'השמתא' הראשון נזכרו השמות: אדום וישמעאל וכן צבא רומה (ש' 41), ואין רמז אחר למי שאליו מכוונת התוכחה. בנוסח דילן לא נזכרו שמות, ונשוא התוכחה נרמז בלשונות: 'אותם ואלהותם, כי ילדי זנונים המה' (ש' 10), וכן 'הגוי והממשלה' (ש' 29). נוסח ב', כאמור, ארוך יותר. מי"ח השורות הנוספות י"ד הן המשך ישיר בצורה ובתוכן לדברי ה'שמתא' מתחילתה. ארבע השורות האחרונות הן חטיבה לעצמה הפותחת בלשון: 'ישראל תברך, והברכה מעלה את האמונה בנצחון ישראל ובתקומת ירושלים.

על הפייטן אברהם בן יעקב אין לנו ידיעות ברורות. אף זמנו ומקומו אינם ידועים בבירור, אף נחלתו הפיוטית אינה ידועה אלא בחלק. כמה אברהם בן יעקב איכא ברשימת הפייטנים⁸. לפייטן דילן מייחסים ידיעות ועניין בחכמת העברונות, וכמה פיוטים רשומים באוצר על שמו⁹.

ה'שמתא' בשני נוסחיה יצאה, כפי שראוי לשער, מבית המדרש של הפיוט האשכנזי, ונוסח ב' חוזר על שיטת הפיוט 'אימים זמזומים' בשימוש הציווי הישיר כגון 'בלעם, קלעם' וכיו"ב¹⁰. עוד פיוט מאותו בית־מדרש באותו סגנון של קללות בלשון ציווי נשתמר לנו בתרגום לאטיני, בילקוט שעניינו המלחמה בתלמוד ובספרות הבתר־מקראית, הוא כתב־יד פאריס 16558. פיוט זה חרוזתו בחלק ראשון הוא: גויים ('ויאמרו: אלהים הוא מלך על גויים'), ובחלק שני: ישראל ('ברוך אלוהי ישראל')¹¹.

8. פייטנים אחרים הם אברהם בן רבי יעקב חזן, אברהם בן יעקב מקשטוריה, ואברהם בן יעקב גבישון, עיין במפתח לאוצרו של דוידסון. ועיין צונץ, *Literaturgeschichte* וכו' עמ' 268 ; 525 ; 682 ; 692 ; לגדסהוטה, עמודי העבודה, עמ' 3.

9. 'אם תרצה חשוב מולד' — ד.א. 5552 (ברם עיין צונץ, שם, עמ' 682) ; 'אני קראתיך אל כי תענני' — ד.א. 6770 (ועיין צונץ, שם, 268 אגרות שד"ל, 610. מכון תצלומי כ"י, פרמה, 15708), ועל דרך הספק, אף הפיוט 'ציון אלהים' (ד.צ. 279, ועי' צונץ, שם, 692), ועוד : 'ציון אשר יאמר' (ד.צ. 282), מצוי בכ"י קמברידג', Add. 379. מכון תצלומי כ"י, 16298. בכ"י ברסלאו, 190, xvi (30), (קאט' לוינגר—וינריב, 107) מכון תצלומי כ"י. אברהם בן יעקב קרוי על חיבור 'הגהות למאמר בנבואה', כ"י פרמה משנת 1390. מכון תצלומי כ"י, 13633.

10. אומנם השימוש במלים זהות : 'תעבם', 'נפצם', 'צמתם' (צמת חייתם) אפשר שאינו אלא מקרי.

11. שם הובאו בתרגום 'הגויים, אפס תוהו', 'הגויים, אימים זמזומים', ועוד פיוט הפותח בלשון

ה'שמתא' לאברהם בן יעקב הובאה לנו במחזור ממקור אשכנזי, המעניין מכמה וכמה בחינות. כתב היד מאויר בפתיחות הפיוטים (ציורי חיות ועופות, עצים וצמחים, ואף אנשים). ה'רשות לשבועות' מפורשת פירוש רחב — ולפי חלוקת המקום בדפים, ודאי העתקה מנוסח מוכן. מצויות בו הגהות שוליים, וכן ציונים והערות. כתב היד לא היה לפני צונץ, והריהו מצפה עדיין לבדיקה מדעית יסודית. הוא כתוב על קלף, ואין שטיינשניידר מגדיר את זמנו. אבל יש לשער, שהוא מן המאה ה-12. ועל כל פנים לא יאחר מן ה-13¹². רובו ככולו נכתב באותיות מרובעות גדולות ועבות, ורק קטעים אחדים הובאו בו באותיות מרובעות דקות. ה'שמתא' לאברהם בן יעקב מועתקת בו בכתיב־יד רהוט בחיתוך כתיבה הנמשך לרוחב, וניכר שהיא כתיבה מיוחדת, ואולי מאוחרת מעט, בהשוואה לזמן הכתיבה של המחזור. לכאורה נכתבו בעמוד זה (146 ב) רק שתי שורות ראשונות, וכולן יצאו נקי מיד הסופר הראשון. במחזור באים הפיוטים בזה אחר זה, ללא הפסקות גדולות ביניהם, ואולי יש להסיק שהמקום הושאר חלק בכוונה תחילה, משום המנהג לקרוא רהיטים מסוג זה מדף מיוחד ולא מגוף המחזור. אומנם צריך הדבר לאומרו, שבנוסחי מחזור דילן מצויים כמה וכמה קטעים שלימים, שהיו נפסלים בידי הצנזורות. מעניין להזכיר כאן, שהובא בו הקטע 'תימן ויושביר' למשה בן קלונימוס, ובו הפסקה בנוסח התוכחה ו'שפוך חמתך': 'כאז כן עתה כל צורריהם יחד / תפול עליהם אימתה ופחד. / למען למוג לבביהם, / כוס חמתך מסוך ביניהם, / יראה ורעד יבא בהם, / טירוף דעת בלבביהם, / חלחלה ומעד במתניהם, / זיע ורתת בכל אבריהם, / לנשלו מהם ובהם, / הווה על הווה תבא עליהם'¹³. כמה צמדי־לשון מפיוטו של משה בן קלונימוס מצויים בהקשר שונה ב'שמתא' לאברהם בן־יעקב.

ההעתקה המצויה בכ"י מינכן, שדחסה פיוט ארוך בדף אחד, — ואין לפנינו העתקה מקבילה — מטושטשת בכמה וכמה מקומות, ובייחוד בשוליים. רק מכוח תצלום מיוחד שהוכן בספרייה הממלכתית הבאווארית ניתן לפענחה, ובדרך כלל בלא להשאיר ספיקות. לכאורה אין להניח שכתובת ה'שמתא' נעשתה על גבי פאלימפסט; אילו כך היה הדבר, אפשר היה לשער ש'שמתא' נוסח א' (או נוסח אחר) היתה כתובה בדף, (ללא צורך להעלות השערות של מחיקה מחמת הצנזור).

מעין 'החרב בתי גויים'. כ"י פאריס, 16558, דף 210, ג ואילך. הרהיטים 'מי לא ייראך' נהגו בחלק מקהילות אשכנז, ואף בקהילות צרפת. עיין סדר טרוייש, 27, ועיין ספר המחכים, האשכול, ט (1909), 153, לפי היידנהיים לא אמרו 'מי לא ייראך' לא בקהילת פראנקפורט ולא באיטאליה. 12. כ"י מינכן, 21, דף 146 ב. מכון תצלומי כ"י עבריים, 1173. שטיינשניידר, קאטאלוג כ"י מינכן, 240, מביא בנספח קטע של איגרת המצורפת לכה"י, ובה דיון לעניין חשד, שהיהודים היסודי וטענו כאילו כ"י זה קדום הוא.

13. דף 44א. עיין מהד' הברמן (נספח לפיוטי ר' שמעון בר יצחק), עמ' רי. קטע זה והמשכו הובאו בתרגום לאטיני בילקוט פאריס הנ"ל (1658), דף 207ב.

עם התרחבות המחקר בפיוט העברי והתעמקותו, מיוזמתם של מוסדות ומפעלים גדולים, כגון מפעל הפיוט מטעם האקדמיה הישראלית למדעים, צריך לצפות, שעוד יתגלו פרטים שונים וחשובים על הפייטן אברהם בן יעקב ועל נחלתו הרחנית בכלל ובפרט. הד"ר ישראל ייבין הואיל בטובו לקרוא את העתקתי מכ"י מינכן, ולהביא בה כמה וכמה תיקונים חשובים. כן הואיל ללוות את דברי בדיון מיוחד על שיטתו של הסופר לעניין הניקוד. בהעתקתי הבאתי את הטקסט לפי כתיבו בגוף כתב־היד שהוא כתיב מלא במקומות הרבה, ברם לפי הניקוד המסורתי.

תתנם לקללה לחרפה ולשמה
תתיך עליהם קצף אף וחימה
שפוך עליהם נעם רעם קרוץ ועברה
שברם שפרם השקם מי מרה
5 רמסם דרסם דלחם שקצם תעבם משור
רימתם לא תמות ואישם לא תכבה ויהי דראון לכל בשר
קללם אררם נדם שמתם ויהי שממה
קבם ארכם קדרם תנם לבשת ולכלימה
צמת חיתם ותגעל נפשמ המזוהמה
10 צרור אותם ואלהותם כי ילדי זנונים המה
פזרם נפצם רעצם בנחרצה וכלה
פלח כבירם שפוך מרירתם בלי חמלה
עליהם פקוד שחפת קדחת חרחור חרב וכהלה
עיוורון שינעון תמהון לב רתת וחלחלה
15 סתור בנינם ומושבבותם ויהי טירתם נשמה
סקלם שורפם הורגם חנקם תמחם מתחת השמימה

1. לקללה — ירמ' מד, כב: לחרבה ולשמה ולקללה. 2. תתיך — ירמ' מד, ו: ותתך חמתי ואפי.
קצף — יש' לד, ב: כי קצף לה'... וחמה... 3. שפוך — תה' טז, כה: שפך עליהם זעמך וחרון
אפך ישיגם. 4. השקם — במד' ה, כד: והשקה... את מי המרים המאריים. 5. דלחם — יח' לב,
ב: ותדלח מים. שקצם — דב' ז, כו: שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו. 6. רימתם — יש' סו, כד:
תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר. 7. ויהי שממה — יח' לה, ד: ואתה שממה
תהיה. 8. תנם — תה' לה, כו: ילבשו בשת וכלמה. 9. ותגעל — וי' כו, ל: וגעלה נפשי אתכם.
10. צרור — במ' כה, יז: צרור את המדינים. כי ילדי — הושע ב, ו: כי בני זנונים המה (הושע א, ב:
וילדי זנונים). 11. נפצם — תה' ב, ט: ככלי יוצר תנפצם. רעצם — שמ' טו, ו: ימינך ה' תרעץ אייב.
בנחרצה — דנ' ט, כז: עד כלה ונחרצה. 12. פלח — מש' ז, כג: יפלח חץ כבדו. שפוך — איוב טז,
יג: שפך לארץ מררחי. 13. פקוד — דב' כה, כב: יככה ה' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב.
ועיין וי' כו, טז. 14. רתת — הושע יג, א: כדבר אפרים רתת (לעניין הניקוד עי' מילון בן־יהודה).
תמהון — דב' כח, כח: ובתמהון לבב. 15. ומושבבותם — דהי"א ו, ט: מושבתם וסירתם. סירתם —
תה' סט, כו: ותהי סירתם נשמה. 16. תמחם — דב' כט, יט: ומחה ה' את שמו מתחת השמים.

נַעֲצֵם נְוִלִים תֵּן נִבְלָתָם מֵאֵכֶל לְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלַבְּהֵמָה
 נִאֲצִים לְחֵצִים נֶאֱרָם בְּמִגְעֶרֶת מֵאִירָה וּמֵהוּמָה
 מִחֵם בִּירְקוֹן שִׁדְפוֹן שְׁחִין טְחוּרִים גֶּרֶב יִלְפֹת חָרִס בְּלִי רְסוּאָה
 20 מְגִינָת לֵב מִפֶּח נֶפֶשׁ וְכָל מִדּוֹה וּתְלָאָה
 לְוַחֲמֵם וְיִהְיוּ לְזַעֲזוֹה לְמִשְׁלַל לְשִׁמְהָ וּלְשִׁנְיָה
 לְהִטֵּם חֲבִטִּים שְׁמִטִּים מְקוֹר שׁוֹרֵשׁ וְעִנְיָה בְּלִי חֲנִינָה
 כָּל חֲלִי וּמִכָּה כְּתוּב וְלֹא כְּתוּב עֲלֵיהֶם תַּעֲלָה
 כְּלִיּוֹן עֵינַיִם דָּאֲבוֹן נֶפֶשׁ וְלֵב רְגֹז עֲלֵיהֶם הַפִּלָּא
 25 יִבְרָחוּ מִנֶּשֶׁק בְּרוֹל תַּחֲלָפֶה קֶשֶׁת נְחוּשָׁה
 יִמְחוּ מִסֵּפֶר חַיִּים וְיִהְיוּ לְחֶרֶפָה לְלַעַג וּלְבוּשָׁה
 טֶמֶן רֶשֶׁת רִגְלָם וְיִפְּלוּ בְּנִפְלִים בְּאֵין תְּקוּמָה
 טַלְטֵלִים טַלְטֵלָה גֶּבֶר וְיִהְיוּ כְּדוֹמֶן עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
 חָרוֹב תַּחְרִיב תַּחְרִים תַּחֲבֵל תִּשְׁחִית הַגּוֹי וְהַמְּמִשְׁלָה
 30 חֶרֶבִּים בְּלִבָּם תִּבָּא וְיִהְיוּ כְּמַעֵי מִפְּלָה
 זְרוּעִם שֶׁבֶר בְּדָבָר וּכְרָד רָעַב וְצָמָא
 זְרֻמָּתָם מִחוּץ יִשְׁכַּל חָרֵב וּמִחֲדָרִים אֵימָה
 וּנְבִלָתָם תִּהְיֶי מוֹשְׁלָכָת לְחוּרֵב יוֹמָם וּלְקֶרַח בְּלִילָה
 וְשָׁרֵשׁ כְּמִקַּח יִהְיֶי וּפְרָחָם כְּאֶבֶק יַעֲלֶה וְיִשְׁתּוּ כּוֹס הַתְּרַעֲלָה
 35 הוֹרֵד שְׁאוֹל גְּאוּנָם תַּחֲתֵיהֶם יִצַּע רִימָה וַיִּכְסֶם תּוֹלְעָה
 הוֹהָה עַל הוֹהָה תִּבָּא וְשְׁמוּעָה תִּהְיֶי עַל שְׁמוּעָה

17. תן נבלתם — תה' עט, ב: נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים. דב' כח, כו: והיתה נבלתך
 למאכל לכל עוף השמים ולבהמת הארץ. 18. במגערת — דב' כח, כ: את המארה ואת המהומה ואת
 המגערת. 19. מחם — דב' כח, כב: יככה... ובשדפון ובירקון. עיין עמוס ד, ט; חגי ב, יז. שחין —
 דבר' כח, כו: בשחין מצרים ובטחורים ובגרבר ובחרס אשר לא אוכל להרפא. 20. מגינת לב — איכה
 ג, סה. מפח נפש — איוב יא, כ. 21. לוהמם — תה' לה, א: לחם את לחמי. לזעוה — דב' כח, כה:
 והיית לזעוה. למשל — שם, לו: לשמה למשל ולשנינה. 22. שורש — מל' ג, יט: שורש וענף.
 בלי חנינה — יר' טז, יג: לא אתן לכם חנינה. 23. כל חולי — דב' כח, סא: כל חלי וכל מכה אשר
 לא כתוב. 24. כליון — דב' כח, סה: לב רגז וכליון ועינים ודאבון נפש. 25. יברחו — איוב כ, כד:
 יברח מנשק ברזל תחלפהו קשת נחושה. 26. ימחו — תה' סט, כט: ימחו מספר חיים. 27. רשת —
 תה' ט, טז: ברשת זו טמנו נלכדה רגלם. ויפלו — יר' ו, טו: יפלו בנפלים. באין תקומה — וי' כו, לו:
 ולא תהיה לכם תקומה. 28. טלטלה — יש' כב, יז: מטלטלך טלטלה גבר. כדומן — יר' ח, ב: לדמן
 על פני האדמה יהיו. 29. הגוי — יש' ס, יב: הגוי והממלכה. 30. חרבים — תה' לו, טו: חרבים תבא
 בלבם. ויהיו — יש' יז, א: והיתה מעי מפלה. 31. זרועם — תה' י, טו: שבר זרוע רשע. בדבר —
 יר' כא, ט: בחרב וברעב ובדבר. רעב — דב' כח, מח: ברעב ובצמא. 32. זרמחם — יח' כג, כ.
 מחוץ — דב' לב, כה: מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. 33. ונבלתם — מל"א יג, כד: נבלתו
 משלכת. לחורב — יר' לו, ל: לחורב ביום ולקרח בלילה. 34. שרשם — יש' ה, כד: שרשם כמק
 יהיה ופרחם כאבק יעלה. כוס — יש' גא, יז: שתית... כוס חמתו, את קבעת כוס התרעלה שתית...
 35. הורד — יש' יד, יא: הורד שאל גאונך... תחתיו יצע רמה ומכסיך תולעה. 36. הווה — יח' ז,

דְּרוּךְ בְּמוֹתָם לְמוֹג לָבָם וּמִכּוֹת מוֹקֵשׁ וּמִכְשָׁלָה
 דִּי יֵיק תְּנָה עֲלֵיהֶם וּשְׁפוּךְ בָּהֶם סוּלָלָה
 גִּרָה בָם פְּרִיץ חִיּוֹת צָרָה חֲשִׁיכָה מְעוּף צוּקָה
 40 גְבוּרָתָם תֹּאכֵל לְשׁוֹן אֵשׁ וְחֲשֵׁשׁ לְהִבָּה וּדְלִיקָה
 בָּאֵף תִּרְדָּפֶם וְתִשְׁמִידֶם תִּאֲבָדֶם בְּמַהֲרָה
 בְּעַת אֶסְף עֲשֵׂה בָהֶם וְהִכֶּם מִכָּה בְּלִמִּי סָרָה
 אוֹר תֹּאֲרֵ אוֹתָם וְכָל אֲשֶׁר לָהֶם וְיִשְׁכְּבוּן לְמַעַצְבָּה
 אַפְסָיִהֶם תִּאֲמַר וְתִשְׁבִּית זְכָרָם וְיִהְיוּ לְקֵשׁ וְלִיְהוֹטֶם יוֹם הַבָּא
 45 אוֹי הוּא אֲבוֹי קִינִים הִנָּה הָהָה נָהִי וְהִי
 בְּקִהְלָם תִּחַד וּנְבָקָה רוּחָם וְאֲשַׁמָּה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא
 רוּשׁ לְעֵץ חֲמַת תִּנּוֹן פֶּתֶן מִיָּם מְרִים וּמֵאֲרָרִים
 הַשָּׁקֶם יִצַּב בְּטָנָם וְיִפּוֹל יָרִיכָם וְשֹׁאֲרֵי אֵיבָרִים
 מְזִי רָעַב צִיחִי צָמָא לְחוּמֵי רֶשֶׁף יִהְיוּ וְקֻטֵּב מְרִירֵי יִשׁוּד צִהְרִים
 50 בּוּקָה מְבוּקָה מְבֻלָּקָה לֵב נִמְסֵי פִיק בְּרִכִּים וְחִלְחָלָה בְּמַתְנִים
 נִשְׁשֵׁם וְנִשְׁשֵׁם הָרֶסֶם רִשְׁשֵׁם בְּקַעַם בְּרַעְדָּה
 יִרְגוּזֵן יֶאֱחֹזֵן צִירִים וְחַבְלִים כְּצִירֵי יוֹלָדָה
 עֶקְרָם מְגֹרֶם דָּקָרָם בְּתֶקֶם נִתְקָם הִתִּיקָם לְטִבַּח לֹא תִחְיֶה כָּל נִשְׁמָה
 קִלְעַ נִשְׁשֵׁם וְנִפְסָם וְקֵץ עֲלֵיו הָעֵיט וְכָל בְּהֵמָה תִּחְרַף שְׁמָהּ
 55 בִּיצִי צִסְעוּנִי יִבְקַעוּ וְקוּרֵי עֶכְבִּישׁ יִיָּאֲרוּנוּ וְיִמְלֹחוּ בְּבִהְלָה

כו: הנה על הנה תבוא ושמעה אל שמועה תהיה. 37. דרוך — דב' לג, כט: על במותימו תדרך. למוג —
 יח' כא, כ: למען למוג לב. 38. דייק — יח' כו, ח: ונתן עליך דיק ושפך עליך סללה. 39. פריץ —
 יש' לה, ט: ופריץ חיות. צרה — יש' ח, כב: והנה צרה וחשכה מעוף צוקה. 40. תאכל — יש' ה,
 כד: כאכל קש לשון אש, וחשש להבה... 41. באף — איכה ג, 50: תרדף באף ותשמידם. תאבדם —
 דב' יא, יז: ואבדתם מהרה. 42. בעת — יר' יח, כג: בעת אפך עשה בהם. מכה — יש' יד, ו: מכת בלתי
 סרה. 43. אור — במ' כב, ו: ואשר תאר יואר. וכל — בר' מז, א: וכל אשר להם. וישכבון — יש' ג,
 יא: למעצבה תשכבון. 44. אפסיהם — דב' לב, כו: אמרתי אפסיהם אשביתה מאנוש זכרם. ויהיו —
 יש' מז, יד: הנה היו קש. וליהטם — מלאכי ג, יט: ולהט אתם היום הבא. 45. אוי — מש' כג, כט:
 למי אוי למי אבוי. קינים — יח' ב, י: קינים והגה והי. 46. בקהלם — בר' מט, ו: בקהלם אל תחד
 כבודי. ואשמה — במ' ה, ו: ואשמה הנפש ההיא. 47. רוש — דב' כט, יז: ראש ולענה. חמת —
 דב' לב, לג: חמת תניגם יינם. מים — במ' ה, יח: מי המרים המאריים. 48. השקם — במ' ה, כז:
 והשקה... וצבתה בטנה, ונפלה ירכה. 49. מזי — דב' לב, כד: מזי רעב ולחמי רשף וקטב מרירי.
 ציחי — יש' ה, יג: צחה צמא. וקטב — תה' צא, ו: מקטב ישוד צהרים. 50. בוקה — נחום ב, יא:
 בוקה ומבוקה ומבלקה ולב נמס ופק ברכים וחלחלה בכל מתנים. 51. נששם — יר' א, י: לנחוש
 ולנתוץ ולהאביד ולהרוס. רששם — מל"ב ח, יב: ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע. 52. ירגוזן — שמ'
 טו, יד: ירגוזן. יאחזון — יש' יג, ח: צירים וחבלים יאחזון. כצירי — יש' כא, ג: כצירי יולדה.
 53. עקרים — יהו' יא, ו: את סוסייהם תעקר. בתקם — יח' טז, מ: ובתקור בחרבותם. התיקם —
 יר' יב, ג: התקם כצאן לטבחה. לא — דב' כ, טז: לא תחיה כל נשמה. 54. קלע — שמ"א כה כט:
 נפש איביך יקלענה. וקץ — יש' יח, ו: וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף. 55. ביצי —

חֲרָדִים פִּוְקָדִים בְּרַעַם וְרַעַשׁ וְקוֹל גְּדוֹל סוּפָה וְסַעְרָה וְאֵשׁ אוֹכֵלָה
 זֶרֶם וְרוּחַ תְּשָׁאֵם וְסַעְרָה תְּפִיֵּצֵם לֹא תִגְרַע מִכָּל זֶה מְאוּמָה
 קָרֵב אִידִם וְשִׁבְרִם וְצִלְעִם וַיַּעֲלֶה בָם הַכִּינִימָה.
 וַיִּשְׂרָאֵל תִּבְרָךְ: אִמְץ וְרוֹעֵם הוֹשִׁיעֵם הַרְגִיעֵם בְּמִנוּחָה שְׁלִימָה
 60 אוֹמֵץ יוֹסִיפוּ וּלְשִׁמָּה יוֹדוּ כִּי יֵרְאוּ בְּשִׁנְאֵיהֶם נִקְמָה
 מִלִּפְנֵם יַעֲבֹר לְפָנֵיהֶם וּבְרֹאשָׁם שׁוֹכֵן רוּמָה
 צִיּוֹן בְּמִשְׁפַּט תִּפְדֶּה וִירוּשָׁלַיִם שֵׁם הָעִיר יִי שְׁמָה.

יש' גט, ה: ביצי צפעוני בקעו וקורי עכביש יארגו. 56. ברעם — יש' כט, ו: ברעם וברעש וקול גדול, סופה וסערה ולהב אש אוכלת. 57. זרם — יש' מא, טז: תזרם ורוח תשאם, וסערה תפיץ אתם. לא — דב' יג, א: ולא תגרע ממנו. בר' ל, לא: לא תתן לי מאומה. 58. קרב — דב' לב, לה: קרוב יום אידם. וצלעם — אסונם, עיין תה' לה טו; לח יח. הכינימה — הכנימה, ובכה"י מנוקד: הכנימה. 59. אמץ — תה' פט, כב: זורעי תאמצנו. הרגיעם — דב' כח, סה: ובגוים ההם תרגיע. 60. אומץ — איוב יז, ט: יסיף אמץ. ולשמך — תה' קמ, יד: יודו לשמך. יראו — יר' יא, כ: אראה נקמתך. 61. מלכם — מיכה ב, יג: ויעבר מלכם לפנייהם וה' בראשם. שוכן — יש' לג, ה: שכן מרום. 62. ציון — יש' א, כז: ציון במשפט תפדה. שם — יח' מה, לד: ושם העיר מיום ה' שמה.